

Muistisairaudet, tarinat ja identiteetti

Ihmisten jokapäiväinen puhe koostuu paljolti tarinoista. Ollaan kanssakäymisissä toisten kanssa siten, että kerrotaan muille, mitä on tapahtunut. Joskus tapahtumat ovat isoja ja mullistavia, kuten kertomukset uudesta työpaikasta tai lapsen syntymästä, mutta monesti kertomukset käsittelevät jotain arkipäiväisempää, kuten edellisen päivän kohtaamista hyvänpäiväntutun kanssa kaupassa tai samana päivänä käytyä keskustelua läheisen kanssa aamupalapöydässä.

Sosiolingvistisen ja diskurssipsykologisen näemyksen mukaan ihmisen identiteetti rakentuu vuorovaikutuksessa, tarinoista¹. tarinat kertovat paitsi kertojistaan, myös siitä, miten kertojat haluavat kuuntelijoidensa näkevän heidät. Tarinan kertoja ei kertoessaan luo ainoastaan tarinan henkilöiden välisiä suhteita vaan asemoi myös itsensä suhteessa tarinan kuulijoihin ja suhteessa omaan minuuteensa, vastauksena kysymykseen ”Kuka minä olen?”²

Jos tarinat ovat olennainen osa ihmisten jokapäiväistä vuorovaikutusta ja identiteettityön tärkeä työkalu, mitä tapahtuu, jos vakava muistiongelma vaikuttaa ihmisen kykyyn kertoa tarinoita? Johtaako muistisairaus väistämättä identiteettiongelmiin ja minuuden menettämiseen? Tätä kysymystä lähestyn tarkastelemalla, miten eräs muistisairas rouva, jota tässä kutsun Emmaksi, asemoi itsensä ruotsinkieliseksi suomalaiseksi fragmentaarissa tarinoissa, joita hän puhuu ääneen, itsekseen. Menetelmänäni on keskustelunanalyysi, joka keskittyy tutkimaan, miten ihmiset itse rakentavat merkityksiä vuorovaikutuksessaan.

Kiinnitin huomiota Emman fragmentaarisiin itsekseen puhuttuihin tarinoihin tehdessäni etnografista kenttätöitä ruotsinkielisten muistisairaiden hoitokodissa³. Hoitajien näkökulmasta Emma vietti paljon aikaa ”omassa maailmassaan”. Kun minulla oli mahdollisuus seurata Emman tarinoita tarkemmin, huomasin niissä toistuvia aiheita ja rakenteita. Emma puhui esimerkiksi usein ruotsin kielen puhumisesta ja keskustelukumppaneista, joiden kanssa hän sai puhua ruotsia. Emman tarinat eivät täyty esimerkiksi Labovin mallin kriteereitä tarinoille: niissä ei esitellä tapahtumaketjuja, vaan tarina ikään kuin jää orientaatiovaiheeseen, jossa luodaan tausta tapahtumille, esitellään tarinan tapahtumapaikka sekä henkilöahmot⁴. Tästä esimerkkinä seuraava keskustelukatkelma:

(1) Keskusteluesimerkki. Monologi, puhujana

E = Emma, iäkäs rouva.

01 E: (.mt) alla (tar den) jo

(.mt) kaikki (ottavat sen) juu

02 (1.5)

03 E: vi e svenskatalande

olemme ruotsia puhuvia

04 (0.4)

05 E: *jo*

juu

06 (1.3)

07 E: di ska tala svenska här jo

he puhuvat/kuulemma puhuvat/heidän pitää
puhua ruotsia täällä juu

08 (1.4)

09 E: så (↑te vi snar)

joten (↑---)

Emman tarinassa esiintyy useita tahoja. Rivillä 3 hän tekee yleisen toteamuksen yhdestä tahosta, ”ruotsia puhuvista”. Käyttämällä me-pronominia Emma sisällyttää itsensä tähän kategoriaan. Rivillä 7 Emma mainitsee uuden tahon, ”he”, joka myös liittyy ”ruotsin puhumiseen”. Emman ilmaus ”di ska tala svenska här jo” on monimerkityksellinen, sillä ruotsin ”ska”-verbi voi joko ilmaista futuuria tai olla epistemisyyttä tai deontisuutta ilmaiseva modaaliverbi. Siinä missä futuuri ilmaisee tulevaisuuteen sijoittuvaa toimintaa, episteeminen ”ska”-verbi puolestaan ilmentää, että vuoron sisältö on totta jonkun toisen henkilön mukaan, jolta puhuja on saanut tämän tiedon. Deontinen ”ska”-verbi taas indikoi, että joku vaatii jonkun toisen suorittavan jotakin toimintaa. Emman ”ska”-verbin merkitystä ei voi varmuudella tietää, koska tarina on hajanainen. Seuraavia tulkintamahdollisuuksia löytyy kuitenkin: (a) Emma toteaa, että ”he” puhuvat ruotsia, kun ”he” tulevat samaan paikkaan kuin ruotsia puhuva ”me”; (b) hän viittaa toisen käden tietoihin ”heidän” ruotsin taidoistaan, tai (c) hän puhuu ”me”-kategorian odotuksista, että ”he”-kategorian pitäisi käyttää ruotsia oleskellessaan samassa paikassa kuin ”me”.

Tarinassaan Emma siis sekä asemoi itsensä ruotsinkieliseksi että kuvaa ruotsin kieltä keskeisenä tarinan kontekstissa.

Sen lisäksi, että Emma eksplisiittisesti asemoi itsensä

ruotsinkieliseksi tarinoissaan, hän myös välillä vaihtaa koodia ja käyttää suomea ja ruotsia rinnakkain. Esimerkiksi seuraavassa katkelmassa Emman ruotsinkielisen monologin keskeyttää suomenkielinen ilmaus ”mennään nukkumaan juu”:

(2) **Kenttämuistiinpano, 4.2.2014**

01 E: Jag skulle vilja tala svenska jo, vad han var dålig, alla dom bor där

Haluaisin puhua ruotsia juu, miten hän olikaan huonona, he kaikki asuvat siellä

02 jo, klockan är snart elva, tala svenska och börja sova jo, dåliga människor

juu, kello on kohta yksitoista, puhua ruotsia ja alkaa nukkua juu, huonoja ihmisiä

03 som vi har, ska gå och sova, vi går sova i egen säng, joita meillä on, pitää mennä nukkumaan,

mennään nukkumaan omaan sänkyyn,

04 tala mycket vackert, mennään nukkumaan juu, klockan är mycket redan,

puhua hyvin kauniisti, mennään nukkumaan juu, kello on jo paljon,

05 vi går och sova redan jo, vi ska fara hem, vi sover riktigt bra,

mennään jo nukkumaan juu, mennään kotiin, nukutaan oikein hyvin,

06 så är det jo, du ska tala svenska jo

näin on juu, sun pitää puhua ruotsia juu

Emma sisällyttää elementtejä fyysisestä ympäristöstään fragmentaariseen tarinaansa. Tarinan elementit ”väsymys” ja ”nukkumaan meno” liittyvät Emman senhetkiseen tilanteeseen, sillä hoitaja oli juuri aiemmin kysynyt häntä mukaan kävelyille. Näin ollen väsymyksen ja nukkumisen elementtien sisällyttäminen tarinaan vaikuttaisi olevan Emman tapa vastustaa ehdotettua toimintaa. Emman tapa vaihtaa koodia ja toistaa ilmaus ”nukkumaan menemisestä” eri kielillä tuntuu vahvistavan tätä tulkintaa; Emma toistaa ilmausta, joka suorittaa hänelle tärkeää toimintaa. Emman vastustamisen huomasi myös ehdotuksen tehnyt hoitaja, joka myöhemmin samana päivänä kommentoi, että Emma vaikutti olevan väsynyt ja puhuvan väsymyksestä kiihtyneesti hoitajan ehdotuksen jälkeen.

Tilanteeseen liittyvien elementtien lisäksi tarinaan sisältyy myös yleisempiä elementtejä; maininnat ”ruotsin

puhumisesta” ovat, kuten edelläkin on todettu, Emman tarinoiden toistuva piirre, ja nämä maininnat voivat liittyä joko Emman senhetkiseen tilanteeseen ruotsinkielisen hoitokodin asukkaana tai toimia kaikkuna Emman menneisyyden ruotsin kielellä tapahtuneista sosiaalisista tilanteista. Tässäkin esimerkissä Emma käyttää monologissaan ”ska”-verbiä, ja esimerkiksi ilmaus ”ska gå och sova” kuulostaa siltä, että Emma ikään kuin puhuisi itselleen toisen äänellä, joka käskää häntä nukkumaan.

On mahdotonta arvioida, missä määrin Emma reagoi ympäröivään tilaan ja tilanteeseen, mutta ”ruotsin puhuminen” tarinoiden toistuvana teemana osoittaa selvästi, miten olennaista hänelle on asemoida itsensä ruotsinkielisenä henkilönä ja kutsua esiin paikka, jossa tarinan muutkin henkilöt puhuvat ruotsia.

Pinnalla Emman tarinat vaikuttavat fragmentaarisilta ja rikutuilta. Niissä on kuitenkin nähtävissä teemoja, jotka kertovat jotain olennaista kertojasta ja toisaalta myös ovat merkinä muistisairaana henkilön kyvystä rakentaa nykyhetkestään ja menneestään yhtenäinen tarina. Emma käyttää edelleen tarinoita identiteettinsä rakentamiseen, vaikka hän kohdistaa tarinansa itselleen pikemmin kuin muille. Rajoittuneista resursseista huolimatta muistisairaavat rakentavat identiteettiään tarinoiden avulla. Tärkeää on, että osaamme kuulla, mitä heillä on sanottavanaan.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Heidi E. Hamilton, Narrative as Snapshot. Glimpses into the Past in Alzheimer's Discourse. *Narrative Inquiry*. Vol. 18, No. 1, 2008, 53–82.
- 2 Michael Bamberg, Positioning Between Structure and Performance. *Journal of Narrative and Life History*. Vol. 7, No. 1–4, 1997, 335–342.
- 3 Camilla Lindholm, Aging as a Swedish-speaking Finn. Positioning and Language Choice at a Nursing Home. Teoksessa *Multilingual Interaction and Dementia*. Toim. C. Plejert, C. Lindholm & R. W. Schrauf. Multilingual Matters, Bristol (ilmestyy).
- 4 William Labov, *Language in the Inner City*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1972.